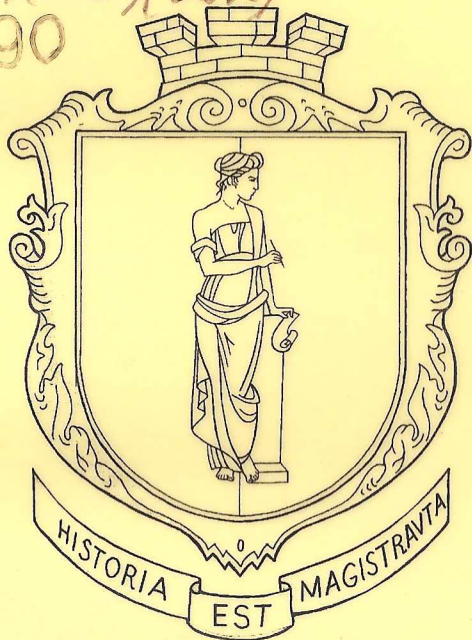

94(100)/082)

190

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Випуск 1

14. Комсомольская правда. - 2 сентября 1989.
15. Сталин И. О Великой Отечественной войне Советского Союза. - М., 1952.
16. Куманев Г.А., Курбанов В.В. Миф о "превентивной войне" и его буржуазные приверженцы // Буржуазная историография второй мировой войны. Анализ современных тенденций / Под ред. И.И.Жигалова. - М., 1985.-С.154-164.
17. Городецкий Г. Миф "Ледокола". - М., 1995; Данилов В.Д. Готовил ли Генеральный штаб Красной Армии упреждающий удар по Германии? - М., 1995; Бобылев П.Н. Точку в дискуссии ставить рано // Отеч. история. - 2000. - № 1; Помогайбо А.А. Псевдоисторик Суворов и загадки второй мировой войны. - М., 2002.
18. Юбершер Г. 22 июня 1941 г. в современной историографии ФРГ. К вопросу о "превентивной войне" // ННИ.- 1999. - № 6.

КОЖУХАР О.І.
*доцент, кандидат
 історичних наук*

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИЙ ПЕРІОД

Після демократичних революцій на рубежі 80-90-х рр. ХХ ст. перед незалежними постсоціалістичними державами постало стратегічне завдання - провести широкомасштабну політичну і економічну трансформацію на основі загальносвітових і цивілізаційних принципів. Формування демократичної правової держави, парламентської демократії, становлення політичного плюралізму і громадянського суспільства являється основним змістом політичної трансформації.

Виявом процесу демократизації є утворення і функціонування багатопартійної системи. Світовий досвід показує, що характер партійної системи являється важливим індикатором результативності політики і ступені консолідації демократії, має визначальне значення для проведення реформ і розвитку всієї політичної системи.

Аналіз літератури показує, що проблема формування і розвитку партійних систем, становлення багатопартійності в країнах Центральної і Східної Європи в українському суспільстві-

вознавстві ще не стала об'єктом комплексного і систематичного дослідження. Лише в деяких публікаціях коротко розкрито процес утворення партій, їх участь в передвиборчих блоках і об'єднаннях, парламентських і президентських виборах, подаються результати виборів, програмні засади політичних партій. Так, в монографії Н. Бокало і С. Трохимчука партії країн Вишеградської четвірки розглядаються як важливий і необхідний елемент політичного плюралізму і розвитку демократії [1]. М.Примуш в своїй статті аналізує діяльність партій в Чехії в 90-ті р., показує процес формування основних партійних блоків, правоцентристського і соціал-демократичного, у політичній системі, висвітлює причини кризи чеських правих партій у 1997-1998рр. [13]. Ряд українських істориків, політологів, філософів проблему утворення, розвитку і функціонування партій і партійних систем висвітлюють лише частково, виходячи з завдань своїх досліджень. Так, в роботах Ф.М. Рудича, В.О. Приходько, Г.Зеленько, колективній монографії "Україна в сучасному геополітичному проекторі: теоретичний і прикладний аспекти", статтях І.Бураковського, Є.Кіш при аналізі проблем трансформації політичних систем в постсоціалістичних країнах подаються відомості про утворення і діяльність нових партій, формування багатопартійної системи [4;14;16;18]. Ряд авторів (В.Дружбінський, Д.Ткач, В.Яровий) поряд з питаннями становлення політичного плюралізму, розвитку парламентаризму, функціонування ринкових відносин висвітлюють програмні цілі, форми і методи діяльності певних партій в окремих країнах [8;17; 27].

Значну увагу становленню і розвитку партійних систем приділяють зарубіжні вчені, в першу чергу – російські. Проблемам політичної та соціально-економічної трансформації в країнах ЦСЄ було присвячено кілька "круглих столів", які були проведені інститутами слов'янознавства РАН, Інститутом світової економіки і міжнародних відносин РАН [5;7;23], опубліковано ряд узагальнюючих монографій [9;15;21;22], наукових статей М.Бухаріна, Ю.Зудінова, М.Довженко, М.Усієвич, В.Фролова та ін. [2;3;6;10;19;20; 24].

В даній статті автор робить спробу розкрити процес становлення і розвитку партій, визначити типологію генези партій, формування багатопартійної системи, перетворення партій в "локомотиви" політичної трансформації, важливий чинник демократії і становлення громадянського суспільства в шести країнах Центрально-Східної Європи: Польщі, Чехії, Словаччині,

Угорщині, Болгарії, Румунії. Ці держави розвиваються по моделі парламентської або напівпарламентської демократії, при якій партії мають важливе значення для функціонування усєї політичної системи.

Вивчення і узагальнення досвіду процесу становлення і розвитку партійних систем в постсоціалістичних країнах має надзвичайно велике значення для України. Існуючий довгі роки глибокий політичний розкол в Україні і протистояння політичних еліт з базових питань реформ заважають становленню партійної системи і багато в чому визначали її розмитий і рихлий характер, домінування особистостей політиків, їх ідей і поглядів над програмними засадами, партійними структурами та інституціями.

В перші роки трансформації в країнах регіону були прийняті досить ліберальні закони про політичні партії. Так, в Польщі для створення партій за законом про політичні партії (липень 1990 р.), необхідно було 15 підписів і юридичну адресу. Для реєстрації не потрібно було не статуту, ні програми партії [3,42]. В кінці грудня 1989 р. Фронт національного порятунку Румунії видав декрет – закон, який встановлював принципи створення і діяльності політичних організацій і партій, процедуру їх реєстрації. Для утворення партій необхідна лише заява з підписами 251 її члена. В Болгарії влітку 1990 р. Народні збори прийняли ряд законів, в тому числі і про політичні партії, які поклали початок конструкційній реформі в країні. Для створення партії потрібно 50 чоловік [21,83; 22,45; 27,305]. В Угорщині на хвилі загальної демократизації в 1988 – 1989 рр. утворилися різноманітні політичні угруповання, об'єднання і рухи. На початок 1989 р. їх налічувалося майже 40. На лютому (1989 р.) пленумі ЦК правлячої УСРП багатопартійна система була визнана не тільки як реальність, а й як необхідність. Наприкінці лютого 1989 р. Державні збори Угорщини прийняли закон про право громадян на утворення об'єднань та асоціацій. Юридичне оформлення багатопартійності завершилось прийняттям в жовтні 1989 р. закону про функціонування і господарську діяльність політичних партій [11, 30; 27, 189 - 190].

Процеси демократизації, політичної свободи, політичний плюралізм в країнах регіону на рубежі 80 –90 рр. стали реальністю. В цих країнах почала формуватися багатопартійна система. Навесні 1990 р. в Болгарії існувало 80 партій і рухів, в Румунії – більше 200, в Чехословаччині – 23 партії і суспільні організації

(в 1992 р. - 121), в Угорщині в 1989 – 1990 рр. було створено більше 65 партій, в Польщі на середину серпня 1991 р. було зареєстровано 105 партій і об'єднань [2, 70; 21,83].

Виникнення великої для порівняно невеликих країн кількості партій, на наш погляд, закономірно в суспільствах, які стали на шлях переходу від тоталітаризму і авторитарної політичної системи до демократії. Тут перед усім проявилась реакція на раптове зникнення тієї сили, яка усіма засобами подавляла політичний та ідеологічний плюралізм, нав'язувала штучну єдність суспільства, а також відсутність в період тоталітаризму будь – яких форм суспільної самоорганізації. Разом з тим, необхідно враховувати і те, що в основі багатопартійності на початку постсоціалістичної політичної трансформації була не стільки різниця в реальних об'єктивних інтересах соціальних груп і прошарків, скільки амбіції частини політичних діячів і певних політичних сил.

Всі партії країн Східної Європи за типом утворення (генезою) умовно можна поділити на декілька груп:

а) партії, які утворилися з антикомуністичної опозиції;
 б) партії, які вийшли з політичної системи соціалізму і пристосувалися до нових політичних і соціально – економічних умов;

в) так звані історичні партії, які існували в досоціалістичний період і які поновили свою діяльність після падіння тоталітарних режимів;

г) партії, які виникли в ході політичної та соціально – економічної трансформації.

Більшість політичних партій вийшло з надр антикомуністичної опозиції. Так, в Угорщині утворений в 1987 р. під егідою Вітчизняного народного фронту опозиційний Угорський демократичний фронт (УДФ) в 1988 – 1989 рр. трансформувалася в політичну партію. А на базі ліберального крила опозиції в 1989 р. були утворені такі партії як Союз вільних демократів (СВД) і Союз молодих демократів (ФІДЕС) [19, 80 – 81; 22,108 - 109]. В Польщі розпад після 1990 р. суспільно – політичного руху “Солідарність” привів до утворення близько 30 партій і організацій, серед яких Союз праці, Демократичний союз, Християнсько – демократична партія. Необхідно зауважити, що всередині “Солідарності” процеси утворення партій свідомо гальмувалися. Переважала думка, що проведення політичних і соціально – економічних реформ потребує єдності. Участь в політичному житті

країни брали Конфедерація незалежної Польщі, утворена ще в кінці 70-х рр., Ліберально – демократичний конгрес, який створили гданські ліберали в кінці 80 – х рр. [2,70 - 73; 21,84; 22,152]. В Чехії на основі утвореного з ініціативи “Хартії - 77” в листопаді 1989 р. Громадянського фронту виникла партія, яка в березні 1991 р. розділилась на Громадянську демократичну партію на чолі з В.Клаусом, Громадянський рух на чолі з І.Дінстбиром, Громадянський демократичний альянс на чолі з В.Длоугим. В Словаччині опозиційна організація Громадськість проти насилля в березні 1991 р. поділилась на Рух за демократичну Словаччину на чолі з В.Меч’яром та Словацьку соціал – демократичну партію [15,188 - 190]. В Болгарії в грудні 1989 р. був створений опозиційний Союз демократичних сил (СДС), який був коаліцією 16 різних за ідейно – політичними поглядами громадсько-політичних об’єднань, партій і рухів. І тільки на квітневих 1997 р. виборах до парламенту СДС виступив як політична партія [22,46; 27, 229].

Друга група партій постсоціалістичних країн – партії, які вийшли з колишньої соціалістичної системи і пристосувалися до нових реалій. В більшості країн регіону в умовах соціалізму зберігалися залишки колишнього громадянського суспільства, а в Польщі, Угорщині, Чехословаччині і Болгарії в рамках національних фронтів крім комуністичних діяли інші партії. Відповідно з новими законами про партії та поправками до конституцій ці партії реформувалися і продовжили свою діяльність. Так, в Польщі з’їзд ПОРП (січень 1990 р.) заявив про припинення своєї діяльності. Прямими спадкоємцями ПОРП вважають себе Союз польських комуністів (пролетаріат) – СКП(п) та Польська радикальна ліва партія – ПРЛП. Крім того, більша частина колишніх членів ПОРП ввійшла до складу утвореної Соціал – демократії Республіки Польщі. Об’єднана селянська партія після кількох безрезультатних спроб оновлення об’єдналась з утвореною Польською селянською партією в єдину Польську селянську партію (ПСП) [8а; 22,150].

В Чехословаччині в серпні 1991 р. Комуністична партія Чехословаччини розкололася на компартію Чехії і Моравії, яку очолив М.Гребенічек, і словацьку Партію лівих демократів. Навесні 1991 р. виникла нова Комуністична партія Словаччини (КПС), яка стоїть на ортодоксальних марксистсько-ленінських позиціях і вважає себе правонаступницею Компартії Словаччини [8а; 20,189 - 190].

В Угорщині в жовтні 1989 р. надзвичайний з'їзд УСРП проголосив про створення нових партій – Угорської соціалістичної партії, яка заявила про свої соціал – демократичні позиції, і Угорської робітничої партії, яка дотримується марксистсько-ленінських поглядів [86; 11,31].

Після повалення в Румунії диктатури М.Чаушеску Фронт національного порятунку (ФНП) 29 грудня 1989 р. вніс ряд змін в конституцію країни, за якими Румунська компартія була оголошена уже не існуючою. В січні 1990 р. ФНП приймає рішення про своє перетворення в партію. Ця еволюція привела до утворення нової партії - Демократичного фронту національного порятунку (квітень 1992 р.), а в середині 1993 р. він змінив свою назву на Партію соціальної демократії Румунії (ПСДР). Ця партія фактично являється наступницею компартії. Крім того, частина колишньої партійної номенклатури і членів РКП увійшли до Соціалістичної партії Румунії (СПР), Робітничої партії Румунії (РПР) і Румунської комуністичної партії (РКП) [6,118; 86; 22,204,210].

В Болгарії правляча Болгарська компартія на рубежі 90-х рр. зуміла досить швидко трансформуватися, змінити характер і напрямок своєї діяльності. В квітні 1990 р. наступницею БКП стала Болгарська соціалістична партія (БСП), яка обстоювала перехід до демократичного соціалізму. В БСП, на відміну від польських, словацьких і угорських соціалістів, не було початкових розколів. Вона збереглася як організація з численними лівими ідейними течіями, ядро яких склали соціал-демократичні кола. БСП уособлює загальні цінності, спільну пам'ять антифашистів про рух опору часів Другої світової війни, про ідеали народної демократії [86; 10, 47; 22, 46].

В цілому реорганізація і консолідація лівої частини партійно-політичного спектру країн ЦСЄ закінчилась уже до 1993-1994рр. Програмні завдання оновленої лівої опозиції базувалися на ідеях соціальної амортизації ринкових реформ, від безвідмовної орієнтації на західну модель політичного та соціально-економічного розвитку, значно більшого врахування досвіду минулих десятиліть та національної специфіки.

В ході “ніжних революцій” в країнах регіону відновили свою діяльність так звані історичні, традиційні партії. Серед цих партій, які знову утвердилися на арені політичної боротьби, слід назвати Незалежну партію дрібних господарів (НПДГ), християнсько-демократичну народну партію (ХДНП) та соціал-демо

кратичну партію – в Угорщині, Болгарський землеробський народний союз (БЗНС) Н.Петкова, Болгарську робітничу соціал-демократичну партію (БРСДП), Болгарську радикальну партію (БРП) – в Болгарії, Націонал-цараністську християнсько-демократичну партію (НЦХДП), Націонал-ліберальну партію, Румунську соціал-демократичну партію – в Румунії, Словацьку національну партію – в Словаччині, Чеську соціал-демократичну партію. В Польщі поновили свою діяльність партії, які діяли до 1939 р. Це – Польська соціалістична партія (ППС), Національна партія (ендеки), Партія праці та ін. Разом з тим польський політичний істеблїшмент вважав відновлення діяльності історичних партій анахронізмом.

Четверту групу складають партії, які утворилися в ході політичної та соціально-економічної трансформації постсоціалістичних суспільств. Так, в Румунії в 1990-1992 рр. були створені Демократична аграрна партія Румунії (ДАПР), Соціалістична партія праці (СПП), Партія “Велика Румунія” (ПВР), Партія національної єдності румун (ПНЄР) та ін. В Словаччині утворилися Християнсько-демократичний рух (ХДР), Демократична партія Словаччини, Партія громадського взаєморозуміння (ПГВ). В Болгарії виникли партії Рух за права і свободи (РПС), Союз соціал-демократії і Ліберально-демократичний союз. В Польщі – Партія захисту приватної власності, Християнська партія праці, Польська партія зелених та ін. [2,71,74; 6,121-122; 22,209,247].

Таким чином, в ході демократичних революцій і на початку трансформації в країнах Центрально-Східної Європи почалося формування багатопартійної системи. Визначальним фактором становлення партійних систем в Угорщині, Польщі, Болгарії став перерозподіл влади між правлячими компартіями і опозиційними рухами і протопартіями в ході довготривалих переговорів в рамках “круглого столу”. Другим фактором було залучення парламентів до передачі влади і ратифікації усіх рішень “круглого столу”. Повну легітимність нові партії отримали з прийняттям законів про політичні партії і проведення в цих країнах в 1990р. установчих виборів до парламентів на багатопартійній основі, а також після швидкого прийняття нових конституцій, що, в свою чергу, потребувало досить складного процесу погодження програм, ідеологій, положень, цінностей між усіма значними партіями, рухами і об’єднаннями. Генеза партій, типи партійної ідентифікації в країнах регіону являються більш-менш однаковими.

Разом з тим в кожній з країн процес становлення партій залежав від багатьох факторів, серед яких головними були: сила тиску авторитарного минулого, характер колишнього комуністичного правління, наявність залишків громадянського суспільства, сили і організованості опозиційних сил.

Як відомо, в країнах Центрально-Східної Європи колишній суспільно-політичний лад мав ідеократичний характер і структура суспільства характеризувалась значною соціальною однорідністю. Це, на наш погляд, і обумовило чисто ідеологічний характер початкового самовизначення політичних партій. Адже в цей переломний момент (1989 – 1990 рр.) йшла бурхлива ідейно – світоглядна перебудова як мас, так і еліти, нова ідентифікація соціальних суб'єктів. Ідеологічний вибір разом з тим включав і програми розвитку своїх країн по шляху політичної демократії і економічних реформ. Нові партії, в першу чергу, стали ідейно – ціннісними соціокультурними спільнотами, субкультурами, які ставили завдання відновлення справедливих цілей в масштабі буття суспільства в цілому. При цьому на перших порах основне ідейно – політичне розмежування проходило по лінії: оновлений соціалізм (т.зв. “третій шлях”) чи реставрація капіталізму [26]. Але, якщо в Болгарії і Румунії ця дилема зберігалася досить тривалий період, то в інших країнах регіону на перший план висунулися більш конкретні програмні завдання, які стосувалися громадянських і етнічних прав, релігійних і національних традицій, ступені участі держави в управлінні економікою, соціального захисту населення, проблем селянства, національних меншин, екології і т.д. Розмежування партій як раз і відбулося з цих проблем. Праві партії в своїх програмах на перше місце ставили питання прав і свободи громадян, відновлення християнських і національних традицій, лібералізації економіки і політики, запровадження приватної власності на землю і основні засоби виробництва. Для лівих партій важливіше всього було збереження соціальних завоювань громадян і становлення нової регулюючої функції держави.

На політичній арені більшості країн регіону на початку 90 – х рр., як показує аналіз джерел та літератури, переважали дрібні малочисельні партії, а масові партії були майже відсутні. В другій половині 90 – х рр. в ряді країн були прийняті нові закони про політичні партії або в старі внесені зміни, які посилювали порядок створення партій. В Польщі за новим законом 1997 р. партію можуть створити не менше 1000 чоловік, а для реєстрації

потрібно подати статут. У відповідності з законом 1996 р. в Румунії для утворення партії потрібно не менше 10 тис. підписів, зібраних не менше чим в 15 повітах країни, і не менше чим 300 підписів у кожному повіті. Це привело до того, що кількість партій в Румунії скоротилась до 51. Такі ж процеси були характерні і для інших країн Центрально-Східної Європи і привели до певного зменшення кількості партій і, одночасно, збільшення їх чисельності, вдосконалення їх організаційної будови і керівництва [21, 84]. Так, в Болгарії І. Костов та його прибічники; завдяки наполегливим зусиллям, зуміли з аморфного демократичного руху, яким був тоді Союз демократичних сил, створити централізовану дисципліновану партію з стрункою організацією, партійним апаратом, з жорстким членством, розгалуженою системою місцевих ланок. В Словаччині об'єдналися в одну партію Партія лівих демократів і Словацька соціал-демократична партія [21, 85].

Аналіз показує, що в країнах Центрально-Східної Європи майже відсутні масові партії. Тільки в Болгарії, Румунії, Чехії посткомуністичні партії стали масовими. Так, Болгарська соціалістична партія у 2002 р. налічувала більше 330 тис. чоловік, а в Партію соціальної демократії Румунії входило майже 500 тис. членів. Компартія Чехії і Моравії за чисельністю (113 тис.) являється найбільшою партією країни, має 4900 первинних організацій, партійну пресу, проводить постійну пропагандистську роботу на місцях. Дані свідчать, що більше всього в політичних партіях охоплено громадян Румунії (12%) і Болгарії (7%). Для порівняння: в країнах Центральної Європи цей показник становить не більше 3–5 % [8 а, б; 12, 19].

Більшість партій регіону в своїй роботі спиралося на вузьке коло партійних активістів та прихильників. Особливо це стосується Румунії, Словаччини, Болгарії. Відносини в партіях цих країн побудовано на принципі “лідер-клієнтура”, особливості відданості керівництву і лідеру партії, жорсткій субординації. Досить часто партійні керівники особисто визначають кадрову політику, програму і політичний курс, стратегію і тактику, форми, методи і засоби політичної боротьби. Провідні партії ЦСЄ широко використовують засоби масової інформації, намагаються встановити контроль над частиною з них.

Тобто, партії країн регіону не стали в повній мірі представниками і виразниками інтересів самих широких прошарків суспільства. За фасадом політичного плюралізму більшість партій

обслуговували інтереси еліт, корпоративних та олігархічних кіл і частини середнього класу, забезпечуючи іншим лише стабільність нової, більш демократичної системи.

В 90-х роках в кожній з країн регіону відбулося по кілька виборів до парламентів і виборів президентів. Вони стали важливою перевіркою політичного виживання партій. На виборах в різних країнах брали участь від 15 до 50 партій, але в парламент проходило, як правило, 5-7 партій і блоків, які і являлись партіями, що мали реальну політичну вагу в суспільстві. Виборці надавали підтримку більш великим політичним об'єднанням, вважаючи, що тільки вони в змозі вирішити проблеми країни. Утворення великих політичних блоків і об'єднань стимулювали і нові закони про вибори до парламентів, які встановлювали певний відсотковий бар'єр для партій, виборчих об'єднань і блоків. У більшості країн регіону цей бар'єр для однієї партії складає 5%. В Чехії, для того, щоб мати депутатів в палаті депутатів Національних зборів, партії необхідно набрати 5% голосів виборців в масштабі країни, а уже коаліції з двох партій – 7%, з трьох партій – 9%, а з п'яти партій – 11%. В Румунії в 1999 р. були внесені зміни до закону про вибори, відповідно до яких виборчий бар'єр для партій був підвищений з 3% до 5%. А для коаліцій – по 3% додатково для кожної партії, яка входить до складу передвиборчого блоку. В Словаччині кожен учасник передвиборчої коаліції повинен набрати 5% голосів по всій країні. Новий закон про вибори до сейму Польщі, який був прийнятий 28 травня 1993 р., зберіг пропорційну виборчу систему, але ввів 5% бар'єр для виборчих об'єднань і 8% - для виборчих блоків [3, 49; 21, 71]. Це означало, що тільки переборів такі бар'єри, партії і політичні коаліції, об'єднання і блоки можуть бути представлені в парламенті.

Але, не дивлячись на певну, порівняно з поч. 90-х рр., зміну правил політичної боротьби за голоси виборців, великі і малі партії країн регіону створювали передвиборчі об'єднання, блоки і коаліції. Так, на парламентських виборах 1991 р. в Польщі брали участь 111 політичних об'єднань і блоків. Праві партії утворили виборчі блоки “Громадська угода - центр” і “Виборча католицька акція”, а 17 лівих партій і організацій об'єдналися навколо Соціал-демократії Республіки Польщі в коаліцію Союз демократичних лівих сил. В середині 1993 р. профспілка “Солідарність” і більше 30 правих партій і рухів, які ведуть свій родовід з “Солідарності”, об'єдналися в єдиний блок “Виборча акція” –

“Солідарність” для боротьби на парламентських виборах 1997 р. [3, 47, 53]. У 2001 р. у зв’язку з новими парламентськими виборами в Польщі була створена політична коаліція в складі Союзу демократичних лівих сил і Союзу праці, єдиної лівої організації, яка вийшла з надр “Солідарності”. Болгарська соціалістична партія уклала угоду про широку передвиборчу коаліцію з 15 лівими, ліво-патріотичними і комуністичними організаціями [21, 86]. В Румунії (лютий 1992 р.) утворилася коаліція правих партій “Демократична конвенція Румунії” [4, 122]. А на парламентських виборах 1998 р. в Словаччині перемогла Словацька демократична коаліція [22, 209, 242]. В Угорщині Угорська громадянська партія на виборах до парламенту в 1998 р. вступила в коаліцію з Незалежною партією дрібних господарів і Угорським демократичним форумом і отримали більшість парламентських місць [12, 20]. А на виборах до Державних зборів 7 квітня 2002 р. знову перемогла Угорська соціалістична партія в союзі з ліберальною партією Союзом вільних демократів (СВД) [19, 85].

Разом з тим, в демократичних виборах парламентів і органів місцевого самоврядування беруть участь все ще значна кількість партій, блоків і об’єднань. В Болгарії на виборах 1997 р. брали участь 35 партій і рухів (4% бар’єр перебороли лише 5), в Словаччині на парламентських виборах 1998 р. – 17, але тільки 6 партій і об’єднань були представлені в законодавчому органі. В Румунії в 2000 р. на виборах в нижню палату парламенту своїх кандидатів виставили 43 партії і 6 коаліцій і лише 5 з них подолали необхідний бар’єр. При цьому необхідно відзначити ще одну важливу особливість. Так, в 2000 р. в парламентах Польщі і Чехії було представлено 6 партій і блоків, а в Угорщині і Словаччині – по 7. Найвпливовіші партії цих країн контролювали відповідно 33,8%, 29,6%, 35,8%, 40,6% місць в парламентах [5, 10]. Тому вони вступали в коаліцію, утворювали парламентську більшість і формували коаліційні уряди. В країнах ЦСЄ ці процеси сприяли формуванню політичної культури, злагоди і згоди. Елементи такої культури, заснованій на політичному торзі, переговорах, толерантності і здатності до компромісу, склалися в Угорщині, Чехії, Польщі і Словаччині. В результаті в цих країнах майже не було значних політичних конфліктів. Тут політична активність проявлялася в парламенті в ході боротьби між парламентськими партіями. Зовсім інші процеси досить довгий час проходили в Болгарії і Румунії. В Болгарії в 1990-2002 рр. при

владі по черзі знаходилися то ліва БСП, то правий СДС, а в ролі коаліційного партнера для утворення парламентської більшості виступала малочисельна партія “Рух за права і свободи”, яка відстоює інтереси етнічних турок. Але фактично в країні утворилась двополюсна конфігурація політичних сил, яка привела до протистояння, політичної нестабільності і кризи реформ. В таких умовах партії нерідко вдавалися до політичної боротьби за владу поза парламентом – на вулиці. Так, в другій половині 1996 р. опозиційний на той час Союз демократичних сил застосував жорстокі позапарламентські методи, щоб змусити лівоцентристський уряд Ж. Віденова подати у відставку [24, 38-39; 7, 10]. Разом з тим в Болгарії кілька раз робилися спроби перебороти біполярність і створити сильну третю політичну силу, яка б займала центристські позиції і формувала у частини електорату помірковані толерантні політичні погляди. Цей процес посилювався після квітня 1997 р., коли до влади прийшов ліберальний блок СДС. В 1998 р. утворилися нові центристські об’єднання: Союз соціал-демократії і Ліберально-демократичний союз. За створення широкого лівоцентристського об’єднання для ефективного проведення реформ і управління в інтересах широких шарків населення заявила і БСП [8 б; 10, 47; 18, 243].

Партійна система Румунії також характеризується глибоким розколом на правих і лівих, політичною і організаційною слабкістю центристських сил [21, 85].

Причини цих політичних процесів в Болгарії і Румунії визначаються, на нашу думку, такими історичними особливостями, як пізня модернізація (країни “другого ешелону”), досить стійкий вплив православно-візантійських консервативних традицій на політичні сили і народні маси, що схильні до патерналізму, влади сильного лідера і корпоративізму, специфікою довоєнного капіталізму і фашизму.

На наш погляд, ще передчасно розглядати будь-яку коаліцію, парламентах країн ЦСЄ, єдиною сконсолідованою силою. І праві, і ліві партії створювали коаліції лише для подолання виборчого бар’єру. Часто ці утворення характеризуються ідеологічною несумісністю учасників коаліцій, значними труднощами порозуміння всередині політичних партій. Це підтверджують розколи в правлячих коаліціях. Означені процеси охарактеризувати як “хвороби росту” всередині партійно-політичного спектру. Вони лише утруднюють, але не являються непереборною

перешкодою для проведення досить виваженої і послідовної внутрішньої і зовнішньої політики. В цих країнах вже не існує реальної політичної сили, здатної завадити розвитку демократії і проєвропейському вибору.

Законодавство країн регіону передбачає фінансування політичних партій на проведення виборчих компаній. Але, якщо в Болгарії усі партії просто отримували 100 тис. доларів США, то в Польщі, Угорщині, Чехії і Словаччині дотації з державного бюджету надають партіям відповідно до результатів парламентських виборів. Так, в Словаччині ті політичні партії, які змогли на виборах 1998 р. провести своїх представників до Національної ради, отримали близько 7 млн.доларів. В Чехії кожна з партій, яка завоювала більше 2% голосів виборців, отримує від держави 70 крон (2 долари) за кожен голос [21, 84]. Разом з тим політичні партії широко використовували кошти фінансових спонсорів, які надавали в обмін на державну підтримку їх в майбутньому. Так поступово виникло таке явище як клієнтелізм, тобто така структура суспільних відносин, при якій особиста відданість патрону являється домінуючою над сучасними альтернативними моделями поведінки: професіоналізмом, ринковими відносинами, демократичною процедурою вироблення рішень. Партії, які приходять до влади, пропонують своїм клієнтам державні посади і привілеї у формі доступу до певних державних структур і служб. А в свою чергу уряди діяли як клієнти по відношенню до тих патронів, які допомогли цим партіям виграти вибори. Ці явища були характерні для виборців в Угорщині в 1990 р. і 1994 р., в Болгарії в 1995 р. і 1997р, в Румунії в 1996 р. і в 2000р. [25; 21, 73].

За час, що минув після демократичних революцій, в країнах Центрально-Східної Європи так і не склалась двох-трьохпартійна система. Вона передбачає, що провідні політичні сили і партії дотримуються основних ідей і принципів централізму, уникають крайнощів, екстремізму тощо. Дані показують, що у більшості країн регіону соціальна неоднорідність суспільства, відсутність традицій, необхідних передумов і реалій заважають оформленню і нормальному функціонуванню двопартійності.

Отже, досвід постсоціалістичної трансформації показує, що процес становлення і розвитку партійних систем в країнах ЦСЄ являється досить складним і нерівномірним. На зламі 80-90-х рр. ХХ ст. в цих країнах утворилися десятки партій. Процес швидкої партизації відбувався, як показує аналіз, в чотирьох напрямках. Партії репрезентували увесь традиційний політичний

спектр: соціалістичний, соціал-демократичний, соціал-ліберальний, радикально-демократичний, правоцентристський, християнський тощо. Протягом певного часу деякі політичні формації зникли з політичної арени країн регіону. Але основним партіям вдалося зберегти провідні позиції. Це свідчить про те, що в Польщі, Чехії, Словаччині, Угорщині, Румунії та Болгарії сформувалась багатопартійна система.

Для стабілізації партійних структур потрібно було 6-8 років. Протягом цього періоду в результаті перегрупування і об'єднання партій і рухів вони отримали оптимальну для цього стану партійного будівництва структуру в Польщі, Чехії і Угорщині і в деякій мірі в Словаччині, Болгарії і Румунії. Але в країнах регіону не всі партії перетворились в масові політичні організації. За виключенням лівих партій, вони ще не стали виразниками інтересів самих широких прошарків суспільства. Разом з тим, партії швидко перетворилися на важливий фактор політики. В центрі політичної боротьби були питання напрямку, темпів і ціни економічних реформ. У провідних партій країн регіону сформувався свій електорат. Особливо стабільний він був у лівих партій. Для основної ж частини виборців характерна мінливість партійних переваг, що визначалося конкретно соціально-економічною ситуацією в країні.

В ході виборів до парламентів і виборів президентів партії створювали передвиборчі блоки, об'єднання і коаліції. Але в країнах ЦСЄ так і не склалась стабільна двох- трьохпартійна система. Хоча на початку ХХІ ст. більшість партій висловлюють і демонструють необхідність формування такої системи. Адже закінчився період гострої ідеологічної боротьби і бажання зруйнувати усе старе. Дедалі більше партій проголошують важливість запровадження принципу "радикального прагматизму і раціоналізму" для вирішення питань захисту національного виробника від світової конкуренції, погодження законодавства з нормами і правилами Європейського Союзу і НАТО, збереження національної культури тощо.

Література

1. Бокало Н., Трохимчук С. Проблеми і перспективи демократії в країнах ЦСЄ (на прикладі Вишеградської четвірки). – Львів, 2000.
2. Бухарин Н., Миронов В. Политические силы в постсоциалистических обществах: Республика Польша // Общественные науки и современность. – 1992. - №1.

3. Бухарин Н.И., Синицина И.С., Чудакова Н.А. Польша: десять лет по пути реформ // Новая и новейшая история. – 2000. - №4.
4. Бураковський І. Посткомуністичні країни: перелоги системної трансформації // Політична думка. – 1998. - №12.
5. Демократические революции в Центральной и Восточной Европе: десять лет спустя // Новая и новейшая история. – 2000. - №2.
6. Довженко Н. Политические силы в постсоциалистических обществах: Румыния // Общественные науки и современность. – 1992. – №3.
7. Десять лет системной трансформации в странах ЦВЕ и в России: итоги и уроки // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. - №5.
8. Дружбинский В. Левые партии // Зеркало недели. – а) 2002. – 30 ноября; б) 2002. – 7 декабря.
9. Голосов Г.В. Партийные системы России и стран Восточной Европы. – М., 1999.
10. Зудинов Ю.Ф. Болгария: Трудный путь в «большую Европу» // Словяноведение. – 1999. - №3.
11. Кіш Є. Перехід Угорщини до парламентської демократії (досвід трансформації політичних структур) // Політична думка. – 1998. - №1.
12. Конституционное право: восточноевропейское обозрение. – 2000. - №3.
13. Примуш М. Чеський політичний ландшафт наприкінці 90-х років // Нова політика. – 2001. - №4.
14. Приходько В.О. “Ніжна революція” в Чехословаччині та формування нової внутрішньої та зовнішньої політики. – Ужгород, 1999.
15. Политический ландшафт стран Восточной Европы середины 90-х гг. – М., 1997.
16. Рудич Ф.М. Много ли власти нужно власти ? (Украина в контексте трансформации политических систем в органах СНГ и Балтии, Центральной и Восточной Европы). – К., 1999.
17. Ткач Д. Угорська рапсодія “плану Сечені” // Віче. – 2002. - №8.
18. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / За ред. Ф.М.Рудича. – К., 2002.
19. Усиевич М.А. Десятилетие реформ в Венгрии. 90-е гг. XX в. // Новая и новейшая история. – 2002. - № 5.
20. Фролов В. Политические силы в постсоциалистических обществах. Чехия и Словакия // Общественные науки и современность. – 1993. - №2.
21. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3т. Т.3. Трансформации 90-х годов. Ч.1. – М., 2002.
22. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века. В 3т. Т.3. Трансформации 90-х годов. Ч.2. – М., 2002.
23. Центрально-Восточная Европа и Россия: проблемы трансформации // Новая и новейшая история. – 1998. - №3.

24. Шабуніна В. Соціально-економічна трансформація в Болгарії // Общественные науки и современность. – 1995. - №4.
25. Шайо А. Корупція, клієтизм і майбутнє конституційного сударства в Східній Європі // Конституційне право: східно-європейське обзрення. – 1998. - №4; 1999. - №1.
26. Шацкій Е. Протолибералізм: автономія особистості і громадянське обшество // Поліс. – 1997. - №5,6.
27. Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи: Курс лекцій. – К., 1997.

КОЖУХАР О.І.
доцент, кандидат
історичних наук

ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН

На рубежі століть у світі майже синхронно відбуваються два процеси, які за своїми масштабами, розмахом, темпами, впливом і наслідками заволоділи ресурсами, розумом, почуттями і долями мало не всього людства. Одним з них являється глобалізація – процес, який став найбільш яскравою характеристикою сучасного світу і який відкриває для жителів планети як нові небачені можливості політичного, економічного, культурного зростання, так і нові проблеми, загрози і конфлікти.

Другий процес – трансформація, тобто поступовий і послідовний перехід до демократії, правової держави, громадянського суспільства і ринкової економіки в колишніх соціалістичних країнах. Обидва процеси взаємно проникають і впливають один на одного, створюють цілий ряд взаємозалежностей. Глобалізація без постсоціалістичної трансформації була б неповною і втратила б свій цілісний характер і динамізм. Адже на величезній території від Центральної Європи до Тихого океану живуть, заробляють, витрачають, заощаджують та інвестують майже 1,7 млрд. людей. Разом з тим і одночасно трансформація в постсоціалістичних країнах проходила б інакше, якби не взаємопов'язаний з нею процес глобалізації.

Проблеми глобалізації світового розвитку, історія та основні напрямки і особливості трансформації постсоціалістичних